

MITEN OHJATA LAHJAKASTA LUKIOLAISKIRJOITTAJAA

Mikko Turunen

Kirjoituksessani tarkastelen joitakin menetelmiä ja vaikeuksia, joita lahjakkaan kirjoittajan ohjaamiseen liittyy. Pohdin asiaa ensin yleisesti ja joidenkin yksittäisesimerkkien kautta ja lopuksi käännän näkökulman siten, että esitän, mitä mielestäni ei kuulu lahjakkaiden ohjaukseen.

En käy määrittelemään lahjakkuutta kirjoittamisen yhteydessä tai yleisemminkään (aiheesta ja tutkimuksista ks. Malin & Männikkö 1998, Uusikylä 2000 ja 2008), koska näkökulmani on nimenomaan käytännön ohjauksessa – ei lahjakkuuden teorioissa tai luokitteluisissa. On kuitenkin tarpeen tehdä muutama tarkennus. Näiden tarkoitus on sekä rajata esitystäni että antaa kehys, josta käsin tarkastelen aiheitani.

Omassa työssä kohtaamani lahjakkaat nuoret ovat ensisijaisesti teoreettisesti orientoituneita (ks. luonnehdintaa myöhemmin). Puhtaasti sanataiteellisen ilmaisun kirjoittajia erityistaipumuksineen oppilaissani on harvoin. Lahjakkaiden kirjoittajien luovuus näkyykin lähinnä jonkinlaiseen tieteellistyyppiseen ajatteluun hakeutumisenä. Tähän on kaksi selkeää syytä. Ensinnäkin kotikaupungissani ja lähialueilla lukiot ovat profiloituneet voimakkaasti, ja taiteellisia taipumuksia pääsee toteuttamaan painotuslukioon. Toisena syynä on oman opetukseni linjaus: lähtökohtana on faktat ja analyysi -tyyppinen erittelevä ja synteesejä rakentava lähestymistapa, jossa ei ehkä kovin luontevasti ole sijaa elämyksellisyyttä tavoittelevalle itseilmaisulle. Sen sijaan ajattelun yllätyksellisyys ja rohkea ote sekä osuva ja tarkoituksenmukainen sanasto näyttävät olevan tyypillisiä piirteitä

MITEN LAHJAKKUUS ILMENEE

Otan esimerkin siitä, mitä ymmärrän teoreettisesti orientoituneella lahjakkuudella. Vuoden 2002 ylioppilaskirjoitusesseessä oli tehtävänä laatia arvostelu jostakin teatteriesityksestä. Opiskelija valitsee aiheen ja otsikoi sen nimellä "Kaiken maailman näyttämöillä". Teksti käsittelee maailmanhistoriaa ikään kuin näytelmänä. Uhkarohkealta kuulostava valinta osoit-

tautuu kuitenkin onnistuneeksi monestakin syystä. Ensinnäkin kaikki arvostelu-tekstilajin piirteet toteutuvat, ja kirjoittaja osoittaa tuntevansa teatterin historiaa ja teoriaa. Hän mm. soveltaa primitiivisen teatterin estetiikkaa sivilisaation varhaisvaiheiden käsittelyyn, puhuu tapahtumien performanssiluonteesta ja kytkee historiallisia jäniteitä antiikin draamojen suuriin teemoihin. Skenografian ja ohjaajan ratkaisuiden kohdalla hän käyttää eniten luovaa oivallusta, vaikka muuten onkin asiatekstin erittelevällä linjalla.

Vaikka siis kyseessä ei ole yhdenkään todellisen teatteriesityksen tai näytelmän arvostelu, kirjoittaja osoittaa tuntevansa laajasti teatteria ja hallitsevansa käsketyin tekstilajin. Omaperäisyyttä on ratkaisussa, jossa maailmanhistoriaa tarkastellaan draaman rakenteen ja teatterihistorian ilmiöiden kautta. Lahjakkuutta taas on osata kytkeä nämä ilmiöt luontevasti ja oivaltavasti toisiinsa sekä rakentaa perusteltuja yhteyksiä hyvin erilähtöisten ilmiöiden välille. Teoreettinen orientaatio näkyy käsitteissä ja draamaa jäsentävien mallien käytössä: tekstissä mainitaan mm. brechtiläinen vieraannuttamisefekti maailmanhistorian rakenteen yhteydessä, mysteerinäytelmä puhuttaessa uskonnon kulttuurisesta roolista ja naamioiteatterin keinot politiikan menetelmänä. Lisäksi tekstissä toimii onnistuneesti vaikea satiirinen tyyllilaji. Katsonkin, että tällaiset ratkaisut osoittavat kirjoittajan lahjakkuutta.

TEOREETTINEN ORIENTOITUMINEN OPISKELIJAN AJATTELUMALLINA

Äsken mainitulla teoreettisella orientoitumisella tarkoitan lähinnä kolmea asiaa, jotka myös edellyttävät keskenään erilaisia ohjaamisen menetelmiä. Teoreettinen orientaatio ilmenee

- 1) lukioaikaisena suuntautumisena yliopisto-opiskelun teoreettisiin sisältöihin,
- 2) harrastuksena luoda ja kyseenalaistaa selitysmalleja eri ilmiöiden mallintamiseksi,
- 3) omaehtoisena hakeutumisena metodisten menetelmien äärelle.

Lahjakkailta opiskelijoilta on usein selvä intressi jo jatko-opintoja kohti, ja korkeakoulumaailma houkuttaa heitä konkreettisesti. Tämä näkyy siten, että osa opiskelijoistani käy seuraamassa yliopiston studia generalia -sarjoja ja silloin tällöin myös heitä kiinnostavia väitöstilaisuuksia niiden vaikeasta seurattavuudesta huolimatta. On syytä erottaa yleinen (ja joskus perusteeton) halu korkeakouluun, joka ei juuri koskaan konkretisoidu edellä esitettyiksi käytännön toimiksi vaan jää yliopistotatuksesta haaveiluksi tai pääsykoeorientoituneeksi ajatteluksi – tiedonintressi puuttuu. Lahjakas taas näyttää selvästi jo haastavan itseään korkeakoulutasoisella aineistolla ja sisällöillä, ja kiinnostus kohdistuu nimenomaan aihesisältöihin.

Osin kyseessä lienee myös identiteetin rakentaminen, kun tavoitellaan jo lukiota vaativampaa opiskeluilmapiiriä. Kenties lukion haasteet eivät riitä tai kohdennu kyllin kiinnostavasti, tai sitten kaikupohjaa omille pohdinnoille löytyy vaativamman tasoisesta opiskelusta. Tällöin esimerkiksi tutkimukset tai yliopiston tenttikirjat tarjoavat lukiosisältöjä luontevamman kehyyksen omalle ajattelun tasolle, jolloin niihin saatetaan identifioitua hyvin voimakkaasti. Jopa tiettyä ehdottomuutta ilmenee, kun innostutaan jostakin löydetystä selitysmallista.

Lahjakas omaksuu vaikeitakin asioita ja siksi kykenee soveltamaan oppimaansa. Luennoilla kuultua ja kirjoista oivallettua hyödynnetään sekä tuntikeskusteluissa että kirjoitelmissa. Lahjakas kirjoittaja on terveellä tavalla varovainen ja tunnistaa rajansa: siksi vain harvoin kirjoitelmissa esitetään asioita, joita ei ymmärretä tai osata soveltaa. Tällainen sisäistynyt lukion oppimäärän ylittävän aineksen käyttö väistämättä tuo teksteihin tietynlaisen syventyneen otteen.

Toinen teoreettisen orientoitumisen merkki on viehtymys kyseenalaistaa selitysmallia ja tuottaa niitä itse. Tämä kuitenkin on usein lopputulokseltaan vaihtelevaa ja joskus hata-raakin. Vaatii nimittäin melkoista asiantuntemusta, että jonkin yleisesti tunnustetun teorian mallin voisi kiistää, eikä lukiolainen siinä yleensä onnistukaan. On kuitenkin älyllisesti palkitsevaa yrittää kumota perusteluketjuja tai rakentaa itse uudenlaisia ajattelukehikoita. Usein kyseessä on kooste eri tieteenalojen ajatuksista, ja niiden yhteensovittaminen tai selitysvaivoima on melko kyseenalainen.

Kuitenkin pidän luovana ja lahjakkaanakin tapaa, jolla parin kolmen opiskelijan ryhmät painivat oma-aloitteisesti milloin minkäkin asian äärellä. Näyttää olevan niin, että eri oppiaineissa toistuu samanlainen innovatiivinen pohdiskelu, mikä viittaa siihen, että kyseessä on lahjakkaille opiskelijoille luonteenomainen tapa jäsentää tietoa ja maailmaa. Äidinkielen kirjoitelmista saa sitten lukea tällaisia kehittelyjä, ja parhaimmillaan ne ovat kekseliäitä, perusteltuja ja uusia yhteyksiä oivaltavasti luovia.

Kolmas teoreettisen orientaation signaali on omaehtoinen opiskelu ja hakeutuminen metodisten mallien äärelle. Tämä näkyy myös kirjoittamisen harjoittelussa. Esimerkiksi tekstitaidon vastauksissa edellytetään tarkoituksenmukaisten käsitteiden sisäistynyttä käyttöä. Monissa oppikirjoissa käsitteitä kuitenkin esitellään irrallisina ilmiöinä ilman, että niiden käyttöön liittyvä käsitteellinen ajattelutapa tulisi ilmi. Lahjakkaat opiskelijat tunnistavat, että käsitteiden taustalla on laajempi systemaattinen työkalusto. Lahjakas tahtoo muodostaa tästä kokonaiskuvan, jotta käsitteiden hyödyntäminen omissa teksteissä olisi mielekästä ja tuloksellista – ei siis pelkkää termien opettelua ja ripottelua tekstiin.

Niinpä opiskelijat kyselevät esimerkiksi, millaisia yliopiston perustason oppikirjoja kannattaisi lukea yo-kirjoituksiin valmistautuessa. Ilmiö näyttää olevan sama muissakin oppiaineissa. Kirjoitelmissa tämä näkyy sekä metodisena otteena analyyseissa että asioiden kehystämisenä laajempiin ilmiöihin. Usein myös lopputulos vaikkapa novelli- ja runo-analyyseissa on ansiokas ja päätelmät suhteellisen syvällisiä. Kiinnostus tietenkin ohjaa, minkä aineen kohdalla halutaan edistyä pitemmälle – aina se ei ole äidinkieli vaan esimerkiksi jokin reaaliaine. Toisaalta kuitenkin muualla opittuja malleja (esim. psykologiasta tai kulttuuriteoriasta) osataan käyttää työkaluna äidinkielenkin aiheissa ilman, että kyseessä on päälle liimatun oloinen selitys tai ulkoa opetellun toisto. Parhaimmillaan nämä toimivat jonkinlaisina operatiivisina aputieteinä omalle analyysille ja itse jäsennetylle lähestymistavalle – tällöin omaperäinen ajattelu ja ongelmanratkaisu ensisijaistuvat.

Näistä lähtökohdista ryhdyn linjaamaan joitakin menetelmiä, jotka olen havainnut toimiviksi ja jotka opiskelijat ovat kokeneet palkitsevina. Kootusti linjat voidaan esittää alla olevan kaavion mukaisesti jaoteltuna.

Kuva 1. Lahjakkaiden ohjaamisen päälinjojen jaottelu

AJATTELUN OHJAAMINEN VAPAUTTAA KOGNITIIVISEN POTENTIAALIN

Ensimmäinen pääteesini on, että lahjakkaiden ohjaaminen on ensisijaisesti ajattelun ohjaamista. Onhan lukiokirjoittaminen nimenomaan ajattelun kypsyyttä ja kehittyneisyyttä mittavaa. Tekstin rakenteeseen tai kielenhuoltoon ei yleensä lahjakkaiden kirjoittajien kanssa tarvitse käyttää mitään erityisiä menetelmiä, koska he ymmärtävät itsekin, että oman ajattelun

saa parhaiten esille sujuvassa, jäsenyneessä ja ilmaisultaan moitteettomassa tekstissä. Tämän oivalluksen jälkeen lahjakas kirjoittaja yleensä panee määrätietoisesti ja itsenäisesti puutteen kuntoon.

Ajattelun ohjaaminen ei tarkoita johdattelua tietynlaiseen pohdintakaavaan, vaan kyseessä on opiskelijalle luonteenomaisen ajattelun rohkaiseminen ja erilaisten jäsenyystapojen tarjoaminen sen tueksi. Ajattelun ohjaamisessa olen käyttänyt kolmea eri menetelmää. Tärkeimmäksi nostan kasvokkaisen vuorovaikutuksen ja keskustelun lahjakkaiden kanssa. Inhimillinen palaute on tärkeää. Lahjakas tarvitsee sekä aikuisen peilin, jota vasten sekä hahmotella itseään, että asiantuntijan, joka voi ottaa kantaa hänen ajatuksiinsa. Yksilöllinen kohtaaminen myös motivoi ja saa opiskelijan tuntemaan, että hänen pohdinnoillaan on merkitystä, vaikka ne olisivat vielä luonnosmaisia. Lahjakas opiskelija näyttää olevan jatkuvassa prosessissa, jossa ideat varioituvat ja kehittyvät sekä spontaanisti että systemaattisesti. Tätä voisi pitää luovana tiedonrakenteluna. Lahjakas tiedostaa itsekin ajattelunsa prosessiluonteen, mutta ei välttämättä osaa suhteuttaa, miten jäsenyneessä vaiheessa ongelmanratkaisuaan hän on. Tästä syystä myöskään kritiikkiä ei koeta lannistavana vaan ohjauksena täsmällisempään ajatteluun tai uudenlaisiin näkökulmiin.

Lahjakkaat opiskelijat jättäytyvät mielellään silloin tällöin tunnin tai koulupäivän jälkeen esittelemään omia ideoitaan jostain oppiaineeseen liittyvästä mutta itsenäisesti löydetystä aiheesta. Usein kuuntelemaan jää kiinnostuneina muitakin opiskelijoita. Keskusteluissa sekä rohkaisen että haastan, ja joskus on myös järkähtämättä oikaistava käsityksiä ja kuvitelmia. Vaikka keskustelut ovat opettajankin näkökulmasta mielekkäitä, kuormittavuus tulee ennen kaikkea ajankäytöstä. Kello 17.30 opettajan tekisi jo mieli kotiin, vaikka nuori selvittää innoissaan Dziga Vertovin montaaitekniikan soveltamista sarjakuvan analyysiin.

Maltillisessa määrin toteutettuna keskustelut kuitenkin palvelevat lahjakkuuden jalostumista ja antavat tukea pohdinnoissaan painivalle lukiolaiselle. Keskustelu on tapa lisätä ymmärrystä ja sanallistaa ideat jäsenyneyksi. Jotkut oppilaat pyrkivät strukturoimaan ajatuksiaan kaavioiksi, nelikentiksi tai muiksi mallintavan esitystavan konventioiksi. Erityistä on, että lahjakas tuottaa tällaisen pelkistyksen omalähtöisesti ilman, että olisi perehtynyt vastaaviin esityksiin – ajatus ilmeisesti kiteytyy helposti visualisoitavaan muotoon, joka viestii pohdinnan jäsenyneyyydestä ja produktiivisuudesta. Opettajaa tarvitaan, koska vertaisryhmästä ei aina löydy tarvittavaa keskustelukumppania ideoiden kehittelyyn. Palautteen sijaan pidän keskustelun yleensä ideariihen kaltaisena, jossa syötän kysymysmuodossa tarkennuksia, kritiikkiä ja jatkosuuntia pohdinnalle. Keskustelua voi myös provosoida vanhoista yliop-

pilastehtävistä. Erityisen kiinnostavia pohdintoja ovat synnyttäneet sellaiset aiheet kuten "Kuka on luova" ja "Aika subjektiivisena kokemuksena".

ERIYTTÄMINEN TUKEE PERSOONALLISTA JÄSENYYSTÄ

Hyväksi havaitsemani tapa on viedä eriyttämistä niin pitkälle, että myös lahjakkaille on kykyjen mukaisia riittävän vaativia ja mielekkäitä tehtäviä. Kuitenkin heille itselleen jää valinta, miten vaikeita haasteita kulloinkin ottavat. Olennaista on tarjota mahdollisuus, mutta ei vaatia tai edellyttää, koska silloin lahjakkuudesta tulee pakko. Hyvää materiaalia löytyy yliopistojen valintakokeista tai lukiolaisten valtakunnallisista kilpailuista. Näissä on usein soveltavia tehtäviä, joissa voi joko tiedon tai päättelykyvyn varassa tulla oikeaan ratkaisumalliin. Esimerkiksi Jyväskylän yliopiston lukiolaisille suunnatun Matti Leiwo -kielioppikilpailun tehtävät ovat olleet innostavia samoin kuin Tampereen yliopiston kirjallisuustieteen valintakokeen erilaiset metoditehtävät.

Tällaisissa harjoituksissa havaitsee innostunutta pohdintaa, erilaisten säännönmukaisuuksien analyysia ja johdonmukaista ongelmanratkaisua. Seuraava esimerkki on Tampereen yliopiston vanha suomen kielen pääsykoetehtävä. Olen valinnut sen tähän siksi, että melkein kaikki opiskelijat kykenevät tuottamaan siihen järkevän (ja oikean) ratkaisun, mutta lahjakkaat erottuvat siten, että he kykenevät perustelemaan ratkaisunsa ja sanallistamaan päättelyprosessin. Heille on myös tyypillistä reflektoida omaa tapaansa lähestyä tehtävää ja arvioida suoritusvaiheiden tarkoituksenmukaisuutta.

Alla olevan aineiston sanamuodot ovat unkaria.

- a) Mitä taivutusaineksia sanoissa on ja mitä ne ilmaisevat?
b) Miten unkariksi sanotaan 'kylässä'?

<i>napló</i>	'päiväkirja'
<i>naplókbán</i>	'päiväkirjoissa'
<i>naplóm</i>	'päiväkirjani'
<i>naplómban</i>	'päiväkirjassani'
<i>esernyő</i>	'sateenvarjo'
<i>esernyőben</i>	'sateenvarjossa'
<i>falu</i>	'kylä'

Kuva 2. Yliopiston pääsykoetehtävä eriyttävänä harjoituksena

Lahjakkaita näyttää viehättävän teorioiden soveltaminen ja päättely. Kirjoitelmissa etenkin aineistopohjaisissa analyysseissa näkyy tällaisen harjoittelun syventävä ja tulkintoja rationali-

soiva vaikutus. Tarkka havainnointi tuottaa jäsentyneen erittelyn, joka kumuloituu perusteluksi tulkinnaksi.

METODINEN AJATTELU KUMPUAA MALLEISTA

Keskeinen ajattelutaitojen kehittämistä tukeva menetelmäni on tieto- ja teoriakirjallisuuden tarjoaminen kirjoitelmien vaihtoehtoisena aineistona. Lahjakas nuori lukee mielellään jo yliopistotason kirjoja esimerkiksi mediatutkimuksesta tai filosofiasta. Tätä kiinnostusta kannattaa ruokkia ja hyödyntää. Koulukohtaisilla kursseilla tarjoan kotona laadittaviin esseisiin kahta vaihtoehtoa. Näistä helpompi on tyypillinen yo-koetettava. Vaativampi vaihtoehto on sellainen, jossa vapaavalintaisesta listasta valitaan kurssin aiheeseen liittyvä yliopistotason oppikirja ja sovelletaan sitä jollakin tavalla omassa kirjoitelmassa. Kyseessä voi olla kriittinen essee jostakin teoksen asiakokonaisuudesta, sovellus johonkin itse valittuun kohteeseen tai arvio teoksessa olleiden analyysien käytettävyydestä.

MEDIA-ANALYYSIN KURSSI

Herkman, *Audiovisuaalinen mediakulttuuri*
Sihvonen, *Mediatajun paluu*
Virta, *Saippuaoppera ja suomalaiset naiset*
Nikunen, *Faniuden aika*
Kellner, *Mediakulttuuri*
Altman, *Elokuva ja genre*
Quart, *Brändätyt*
Fairclough, *Miten media puhuu*
Chomsky, *Mediakontrolli*
Hietala, *Media ja suuret tunteet*
Luukka et al., *Media nuorten arjessa*

KAUNOKIRJALLISUUDEN LAJIT -KURSSI

Kukkola, *Pidättekö dekkareista*
Bettelheim, *Satujen lumous*
Kurhela (toim.), *Muumien taikaa*
Rättyä & Raussi (toim.), *Tutkiva katse kuvakirjaan*
Blomberg et al. (toim.), *Fantasian monet maailmat*
Leinonen & Loivamaa (toim.), *Ihmeen tuntua*
Herkman, *Sarjakuvan kieli ja mieli*

Kuva 3. Esimerkkejä koulukohtaisten kurssien tieto- ja teoriakirjallisuudesta

Tietokirjojen lukemisesta on monenlaista hyötyä. Ensinnäkin ne syventävät aiheen käsittelyä ja tarjoavat laajemman näkökulman kuin oppitunneilla ehditään toteuttaa. Etenkin media-analyysin kursseilla näiden kirjojen lukeminen on ollut suosittua. Niistä näkee myös malleja sellaisista analyyseistä, joissa yhdistyy sekä laaja tietoaaines että systemaattinen erittely. Lahjakkaiden kirjoittajien teksteissä toteutuu usein samanlainen yhdistely, ja tällaiset mallit auttavat jäsentämään ja syventämään omaa erittelyä ylipäättään.

Katse voidaan nostaa myös lukion jälkeiseen horisonttiin. Silloin etuna on, että saavutetaan jos ei tottumus niin ainakin tuntuma tieteellisen tekstin lukemiseen. Tämä palvelee jatko-opintojen pääsykokeisiin valmistautuvaa opiskelijaa, ja usein kuuleekin entisiltä oppi-

lailta kiitosta, että vaativien tietotekstien lukemisesta on ollut apua. Lisäksi tietenkin opiskelijat saavat harjaannusta jatko-opintojen opiskelutaitoihin.

Vaativa menetelmä ei tietenkään sovi kaikille, ja siksi se onkin vapaasti valittavissa, jos opiskelija niin tahtoo. Näin eriyttäminen tapahtuu luontevasti ja oppilaslähtöisesti. Myös tapa, jolla tietokirjoja hyödynnetään vaihtelee: esimerkiksi vaikean teoriaosan saa ohittaa ja keskittyä analyyseihin. Ylipäätään kaikissa menetelmissäni on leimallista joustavuus ja opiskelijälähtöinen valinnaisuus. Tämä on osoittautunut opiskelijoiden palautteen perusteella sekä motivaatiota nostavaksi että palkitsevaksi.

KURINALAISUUS AUTTAA TARKENTAMAAN OIVALLUKSIA

Toinen pääteesini on voimakas vaatimus kurinalaisuudesta, joka ensivaiheessa toteutuu ulkoisen ohjauksen kautta ja muuttuu toivottavasti itsekuriksi. Erityinen vaara liittyy siihen, miten lahjakas oppilas kykenee järkevällä tavalla hyödyntämään laajaa tietomääräänsä ja omaperäistä ajatteluaan. Vaikeuksia syntyy tilanteissa, joissa opiskelija yrittää tunkea kaiken tietämänsä tekstiin. Näyttää ilmeisen vaikealta oivaltaa, että luetun tai ulkoa opitun toistaminen ei ole ansioksi, vaikka asia olisi monimutkaista ja syvällistä. Usein kirjoitelmissa on jonkinlainen teoriapahka, joka on ututettu sinne puoliväkisin aiheesta riippumatta – tämä korostaa ulkoa opetellun vaikutelmaa. Etenkin tiettyyn ajattelumalliin viehtynyt opiskelija tarjoaa omaksumaansa ideaa lähes ainoana työkaluna joka tekstissä ja jopa joka oppiaineessa.

Ohjatessa täytyykin katkaista tarpeeton esitelmöinti ja referointi, vaikka usein opiskelija kuvittelee juuri tämän olevan ansio – onhan kyse lukion oppimäärän ylittävästä erityistiedosta. Itsekuria siis vaaditaan siinä, miten tietojaan käyttää, ja erityisesti siinä, missä määrin ryhtyy itse rakentelemaan ajattelukehikoita ja teorioita. Se, mikä sinällään voi olla intellektuellia ja luovaa pohdintaa, kääntyy helposti raskassuotuisuudeksi ja rasitteeksi esseeteksteissä. Itsekuriin kuuluu myös arviointitaito: on nähtävä, mikä on jatkokehittelyn arvoista ja mikä taas epätarkoituksenmukaista. Tämän taidon opettaminen saattaa olla työlästä ja vaatii tekstin tarkkaa ruotimista yhdessä.

Lahjakkaan kirjoittajan ohjaamisessa on siis kaksi tasoa, joiden väliltä tulisi löytää paras mahdollinen tasapaino kirjoitelman sisältöä ajatellen. Toinen ohjaamisen taso on itsenäiseen, luovaan ja käsitteelliseen ajatteluun johdattaminen, joka pitää sisällään edellä mainitut keskustelut ym. Kuitenkin toisella tasolla ohjataan tekstin tuottamista, jossa pitää ajatella tuotoksen eheyttä, tiiviyyttä, sisällön tarkoituksenmukaisuutta ja tavoitetta. Opiskelijan itsensä voi olla vaikea nähdä, miksi toisaalta rohkaistaan laaja-alaisuuteen ajattelussa, mutta sitten

vaaditaan tiiviyyttä ja keskittyneisyyttä kirjallisessa tuotoksessa. Erimielisyyksiltäkään ei aina vältytä, koska lahjakkaalla kirjoittajalla on vilpitön into ja kiinnostus aiheeseen sekä omaperäisiä näkemyksiä. Näiden jalostaminen vastaustekstiksi saattaa tuntua siipien katkaisulta tai oman äänen tukahduttamiselta, ennen kuin opiskelija hahmottaa tavoitteellisen kurinalaisuuden hyödyn.

Vapauden ja kurinalaisuuden tasapainotteluun liittyy myös laajempi opetuksellinen näkökulma. Lahjakkuus ei ole peruste erivapauksille, vaan tehtävät ovat samat kaikille, ja jokaiselta edellytetään samantyyppinen suoritus, vaikka se voi olla omaperäisesti toteutettu. Kirjoittaminen siis käynnistyy omista lähtökohdista, mutta ei omin ehdoin.

KAUNOKIRJALLISUUS SYVENTÄÄ NÄKEMYKSIÄ

Kolmantena pääteesinä korostan sanataiteen lukemisen ja erittelyn merkitystä. On kiistatonta osoitettu, että kirjallisuuden oikeanlaisella lukemisella on vaikutusta sekä ajattelun että kirjoitustaidon kehittymiseen. Siksi luemme kurssilla paljon, kirjoitamme kirjoista ja keskustelemme teoksista joka kurssilla ehkä joskus hieman muiden sisältöjen kustannuksella. Tähän on oikeastaan kaksi syytä. Toisaalta sanataiteen lukeminen ja ymmärtäminen näyttää olevan vuosi vuodelta vaikeampaa, joten harjoittelua täytyy lisätä kaikille oppilaille. Tuskaisinta tämä on niille, joille kirjallisuus on jäänyt vieraaksi tai se ei mielly tärkeänä – kuitenkin heidänkin perusosaamisensa kehittyä. Toisaalta taas lahjakkaat nauttivat ilmiselvästi kaunokirjallisuuden monimerkityksisyydestä, ilmaisutapojen vivahteista ja syvähenkisestä sisällöstä. Heille kirjallisuus niveltyy oman ajattelun yhdeksi ulottuvuudeksi, joka tarjoaa näkökulmia, oivalluksia ja uudenlaisia tapoja käsitteellistää tuttujakin ilmiöitä.

Ainerajat ylittävä kirjallisuuskäsittely avaa luontevasti monitahoisuuden tekstien tulkintaan ja kehystämiseen. Olen tehnyt yhteistyötä historian lehtorimme kanssa, joka luettaa kurssillaan mm. Dalton Trumbon *Sotilaspoikaa*, Jan Otcenášekin teosta *Romeo, Julia ja pimeys* sekä Erich-Maria Remarquen kirjaa *Länsirintamalta ei mitään uutta*. Historian kurssilla tarkoitus on konkretisoida opetettavaa aihetta sekä tietenkin luoda oppikirjatiedon ja sanataiteen synteesi, johon liittyy myös elämyksellinen ulottuvuus. Näistä kirjoista voi halutessaan kirjoittaa jostakin näkökulmasta myös minulle, jolloin saman teoksen synnyttämiä eri pohdintoja voi hyödyntää äidinkielen ja kirjallisuuden opinnoissa. Näin saavutetaan monipuolisesti syventynyt luenta ja ideoiden jatkokehittely uusista näkökulmista. Laajemmassa mielessä tämä palvelee oppiainerajat ylittävää sisältöintegraatiota.

Olen huomannut, että sanataiteen tarkastelun painottaminen myös ohjaa kirjoittajien valintoja ylioppilaskokeessa. Tuntuu turvalliselta kirjoittaa aiheesta, jota on harjoiteltu, vaikka senhetkinen aineisto vaikuttaisi vaikealta. Esimerkiksi keväällä 2011 kaikkiaan 93 kirjoittajasta miltei kaksikymmentä valitsi joko runo- tai novellianalyysin. Ymmärtääkseni näistä aiheista ei yleisesti kovin paljon kirjoiteta. Olen tietenkin iloinen, että oppiaineen ydinalueen tehtävät kiinnostavat, niihinhan kurssien sisällöt antavat parhaat valmiudet. Erityisesti lahjakkaat opiskelijat tuntuvat suosivan sanataideaiheita, koska niissä he pääsevät yhdistämään opitun ja oivalletun persoonalliseksi ja synteesejä rakentelevaksi kokonaisuudeksi. Usein he myös kertovat nauttineensa koetilanteesta huolimatta, koska – erään opiskelija sanoin – "saatoin olla kaikkea, mihin kykenin parhaiten".

KILPAILU JA HOPUTTAMINEN ON HAITALLISTA

Kirjoitukseni päätteeksi haluan nostaa esille toisen näkökulman: nimittäin sen, mitä lahjakkaiden ohjaaminen minun mielestäni ei ole.

Joissakin yhteyksissä on esitetty, että kilpailutilanteiden luomisella saadaan lahjakas nostamaan parhaat ominaisuutensa esiin ja saavuttamaan täysimääräisesti kapasiteettinsa antamat mahdollisuudet. Lahjakkailta usein on sisäänrakennettu kilpailuhalu ainakin itsensä ylittämässä ja miksei myös oman suorituskykynsä mittaamisessa suhteessa muihin. Kirjoittamisessa ja koulussa ylipäätään pidän tätä asetelmaa vaarallisena. Taitavasti voi kirjoittaa monella persoonallisella ja oivaltavalla tavalla, eikä näiden välinen arvottaminen vaikuta mielekkäältä. Ainoaksi yleispäteväksi kilpailun mittariksi saattaa pelkistyä suorituksen arviointi. Pelkkä numeroiden tai pisteiden jahtaus kaventaa lahjakkuuden mahdollisuuksia. Ilman kilpailuasetelmia ja niihin mahdollisesti liittyviä suorituspakkoja tai painetta lahjakkuuteen liittyvä kypsytys ja luovuus pääsevät kehittymään kullekin opiskelijalle luonteenomaisella tavalla. Muutenkin vierastan ajatusta, että kilpailun asetelmia tuodaan koulumaailmaan, vaikka numeeriseen arviointiin tällainen mahdollisuus on aina sisältynyt.

Lahjakkaiden ohjaaminen ei saa myöskään ajautua erityisominaisuuksien ihailuksi, vaikka taidoista pitää antaa tunnustusta. Opetettavassa ryhmässä on kuitenkin pääsääntöisesti niitä, joiden tavoitteet, ominaisuudet ja asennoituminen suuntautuvat toisin. Siksi saattaa olla karhunpalvelus nostaa jatkuvasti esimerkeiksi menneiden vuosien tähtisuorituksia tai antaa mielikuva, että opetus keskittyy poikkeusyksilöiden 'jalostamiseen'. Tämän vuoksi lahjakkaiden ohjaus kannattaakin tehdä yksilökohtaisissa keskusteluissa, jotta vältetään suorituspainetta nostava tai opiskelijoiden sosiaaliseen vuorovaikutukseen heijastuva osoittelu. Erityistä

taitoa vaatiikin antaa tunnustusta ilman, että opiskelija tuudittuu erinomaisuuden tuntoon. Vaarana on hybris, kun nuori tunnistaa olevansa ajattelutavaltaan jäsenyneempi tai innovatiivisempi kuin vertaisryhmän opiskelijat. Tukemisen lisäksi opettaja saa asetella monenlaisia rajoja ja käydä niiden mielekkyydestä kiivaitakin keskusteluja.

Vaikka lahjakas vaatii haasteita ja haastamista, on oltava tarkka, millaisessa vaiheessa opiskelija on. Lahjakas on usein innostunut laaja-alaisesti lukion yleissivistävästä annista, ja siksi kiinnostuksen painopiste saattaa olla muualla kuin omassa aineessa. Opettajan on hyväksyttävä, että lahjakas ei välttämättä ole kiinnostunut lainkaan äidinkielestä, vaan keskittyy johonkin muuhun. Jotkut parhaimmista kirjoittajistani ovat suorittaneet vain pakolliset kurssit, koska henkilökohtainen intressi on ollut toisaalla. Tämä ei ole estänyt erinomaista ja omaperäistä suoriutumista, vaikka yleensä käytyjen kurssien määrällä ja arvosanalla on korrelaatio.

Samoin tilanne, jossa lahjakas kypsyttelee jotakin omaa innovaatiotaan tai jäsentelee omaksumaansa tietoa, edellyttää luovaa rauhaa. Siksi jatkuva haastaminen tai tason nostaminen ei ole mielekästä, vaan opiskelija itse hakeutuu uusien haasteiden äärelle ja osaa tulla niitä pyytämään. Lahjakuudesta ei siis saa tulla pakkoa, eikä jokaisessa kirjoitelmassa tarvitse oivaltaa syvällisesti tai synnyttää uusia ajattelumalleja. Lahjakas kirjoittaja ansaitsee suvantonsa ja epäonnistumisensa samoin kuin kuka tahansa lukiolainen. Tärkeää on myös kokeilemisen ilo, jonka voimauttava vaikutus rohkaisee käyttämään kirjoitelmissa omaperäisiä ajattelutapoja. Koska valtaosa kirjoittajista päätyy melko samantapaiseen käsittelytapaan, lahjakas voi erottua näin edukseen.

Lopuksi totean, että lahjakkaiden ohjaamiseen ei mielestäni ole yhtä yleispätevää menetelmää, vaan lahjakuus esiintyy monenlaisina variaatioina ja voimakkuuksina. Tässä kirjoituksessa keskityinkin oman opiskelijajoukkoni yleisimpään tendenssiin, teoreettiseen orientaatioon. Lahjakkaalla lukiolaisella on – lahjakuuden luonteesta ja ilmenemistavasta riippumatta – oltava sekä turvallinen mahdollisuus että tarvittava opettajan tuki omien ominaisuuksiensa löytämiseen, hyödyntämiseen ja myös niistä nauttimiseen.

Kirjoittaja on filosofian tohtori ja äidinkielen ja kirjallisuuden lehtori Tampereen klassillisessa lukiossa.

Tekstissä mainitut lähteet:

Malin, Antero & Männikkö, Kaisa (toim.) 1998, *Älykkyys. Valoa ja varjoja*. Sarjassa *Opetus 2000*. PS-kustannus ja Atena.

Uusikylä, Kari 2000, *Lahjakkaiden kasvatusta*. Sarjassa *Opetus 2000*. PS-kustannus.

Uusikylä, Kari 2008, *Naislahjakuus*. PS-kustannus.